

УДК 725.82

Р. З. Стоцько

*Національний університет «Львівська політехніка»  
кафедра дизайну архітектурного середовища*

## **ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРИ БУДІВЕЛЬ ОСТРОЗЬКОЇ АКАДЕМІЇ XVI СТОЛІТТЯ ЯК ПРООБРАЗУ ЗАКЛАДІВ ДУХОВНО- ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Анотація: у статті висвітлено і проаналізовано особливості архітектури комплексу будівель Острозької академії періоду XVI-XX століть в контексті становлення і розвитку духовно-гуманітарної освіти в Україні та виокремлено основні фактори, які найбільше вплинули на формування архітектури духовних, навчальних, житлових, спортивних і господарських будівель академії.

Ключові слова: духовна освіта, гуманітарна освіта, храм, сакральна архітектура, вищі навчальні заклади, академія.

**Стан проблеми.** Сучасна вища гуманітарна, природнича, а також технічна освіта в Україні перебувають в кризі не лише через недостатнє матеріальне та інформаційне забезпечення навчального процесу, а перш за все через відсутність потужного духовного стрижня в освіті, без якого не формувалася світова освіта і культура. З падінням атеїстичної ідеології тоталітарного періоду в нашу вищу освіту не прийшло повноцінне духовне заміщення. Окремі обмежені курси релігієзнавства суттєво не впливають на християнське виховання молоді, на формування міцного морального життєвого стрижня майбутнього фахівця, еліти нації. Щоб ввести повноцінне духовно-богословське учення в освітні програми наших гуманітарних вишів не достатнім є оформити цей процес законодавчо і адміністративно. Необхідно переглянути підхід до формування самої архітектури духовно-гуманітарних вищих навчальних закладів. І почати слід з ґрунтовного вивчення досвіду освітньої діяльності та архітектурно-планувальної організації наших кращих вищих навчальних закладів з духовною складовою, починаючи із створення Острозької академії в XVI ст.

**Актуальність і новизна.** Ще ніколи проблеми духовно-патріотичного виховання молоді в Україні не стояли так гостро як у сьогоднішні буремні часи боротьби за незалежність і процвітання нашої держави. Роль вищої духовно-гуманітарної освіти в цьому процесі важко переоцінити. Вперше з часів розпаду тоталітарної імперії пропонується новий підхід в формуванні архітектури вищих навчальних закладів України з урахуванням введення духовно-

богословської складової в навчальний процес. Новизна даних досліджень в ґрунтовному висвітленні і аналізі архітектури Острозької академії саме в контексті запозичення досвіду для подальшого формування архітектури новітніх українських духовно-гуманітарних освітніх закладів.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Питання сакральної архітектури, а також архітектури духовних та гуманітарних освітніх закладів висвітлені в наукових працях Черкеса Б., Лінди С., Проскуракова В. [3, 4], Стоцька Р. [3, 4], Куцевича В., Шулдан Л., Гнідця Р. [5] та ін. Тема даної статті досліджувалась із урахуванням результатів досліджень загальнотеоретичних проблем розвитку сакральної архітектури та архітектури вищих освітніх закладів, відображених в наукових працях вчених-архітекторів: Диби Ю. Р., Р. Галишича [7], Дерев'янка І. С., Бобоша Г. Є., Кіби М. П., Тараса В., Горбика О. О., Грицака Л. С., Яціва М. Б., а також, Р. Жука, Ю. Криворучка, Б. Куцевича.

**Формулювання мети статті.** Метою дослідження є висвітлення та аналіз архітектури будівель комплексу Острозької академії періоду XVI-XX століть в контексті становлення і розвитку духовно-гуманітарної освіти в Україні, виокремлення основних факторів, які найбільше впливають на формування архітектури будівель духовно-гуманітарних вищих навчальних закладів.

**Виклад основного матеріалу.** З перших років прийняття християнства український народ пов'язав своє духовне життя з церквою. Христова віра, що прийшла в Україну з Візантії, принесла з собою не лише основні засади духовного життя, віра стала колискою і міцним фундаментом освіти і науки. В ранні часи християнства на теренах тодішньої України не було спеціальних середніх і вищих шкіл. Діти батьків знатних родів та середніх станів, прагнучи здобути високу і якісну освіту, відправлялися на навчання в Західну Європу. Зокрема, в Італію, Німеччину, Чехію, де функціонували відповідні вищі школи [1]. Греція, звідки прадіди принесли віру Христову, була на той час (середина XV сторіччя) не доступною через панування Османської імперії і утиски Православної Вселенської Церкви і відповідно грецької освіти. Після Люблінської унії 1569 року і утворення Речі Посполитої особливої гостроти набули проблеми віри та мови. Католицька Церква прагнула збільшити кількість своїх прихильників. Тому в Україні засновувалися єзуїтські школи та колегіуми. Вони сприяли поширенню освіти: багато українців отримали змогу, закінчивши їх, навчатися в західноєвропейських університетах. Проте платою за освіченість ставало зречення рідної мови та батьківської віри. Через те, що в XVI столітті представники нижчих верств мали обмежені можливості для освіти, ополячення шляхти означало втрату Україною сили здатної очолити боротьбу за відновлення державності [3]. Відомими оборонцями і фундаторами

Православної Церкви в Україні були на той час гетьман Хоткевич, князь Михайло Вишнівецький, княгиня Раїна Вишнівецька, князь Костянтин Острозький (1527-1608). Саме К.Острозький і заснував в м. Острозі, своїй родинній колиці, Острозьку академію - першу вищу духовну школу у Східній Європі. Місто Острог розташоване на лівому березі річки Вілії біля її впадіння у річку Горинь (сьогодні Рівненська область). Первісно дерев'яний замок князів Острозьких, зведений в XIII ст., був перебудований в кам'яний князем Василем Острозьким в XV ст. Замок гора була відділена від самого міста глибоким ровом (в минулому річка Грабарка) [1]. В період життя і діяльності князя Костянтина Острозького місто Острог було одним з найбільших культурно-освітніх осередків українських земель з новозбудованим мурованим замком з вежами, оборонними мурами і військовою залогою [1]. Заснування Острозької академії науковці відносять до 1576 року. Вибір саме міста Острога пояснюється наступними причинами: зростанням економічного значення міста, центральним розташуванням його в межах володінь князів Острозьких, наявністю в місті одного з центрів єпархії Луцького і Острозького єпископства з кафедральним Богоявленським собором (Рис.1), існуванням духовних і національно-культурних традицій (наявність храмів, монастирів з їх бібліотеками, розвиток іконопису та хорového церковного мистецтва). Острозька школа (академія) — перший вищий навчальний заклад у Східній Європі, найстарша українська науково-освітня установа. В цій академії князь К.Острозький ввів індивідуальне забезпечення для викладачів Академії, членів гуртка, письменників та друкарів. Варто згадати і кошти, які не могли не виділятися на будівництво приміщень, організацію навчання та друкування, забезпечення папером (у 1595 – 1596 р. було створено папірню) та ін. В основу діяльності Острозької академії було покладено традиційне для середньовічної Європи вивчення семи вільних наук: граматики, риторики, діалектики, арифметики, геометрії, музики та астрономії. Також вивчалися вищі науки: богослів'я, філософія, медицина. Студенти академії опановували п'ять мов: слов'янську, польську, давньоєврейську, грецьку та латинську. Першим ректором академії був письменник Г. Смотрицький, викладачами — видатні тогочасні українські та зарубіжні педагоги-вчені, такі як Дем'ян Наливайко, Х. Філалет, І. Лятос, Кирило Лукаріс та ін. Острозька академія мала великий вплив на розвиток педагогічної думки та організацію шкільництва в Україні: за її зразком діяли пізніші братські школи у Львові, Луцьку, Володимирі-Волинському. Вихованцями школи були: відомий учений і письменник М. Смотрицький, гетьман П. Сагайдачний та ін., пізніші видатні церковні і культурні діячі [1].

В архітектурно-планувальному аспекті Острозька академія мала всі ознаки духовного освітнього закладу закритого (монастирського) типу (див. рис. 1, та рис. 2) [3]. На це вказують наступні ознаки: 1) територія обмежена стінами; 2) наявність внутрішнього простору; 3) храм в ролі духовної та архітектурної доміанти; 4) центральний вхід акцентовано дзвіницею; 5) на закритій території розташовано навчальні, житлові та господарські приміщення; 6) влаштовано майданчики для занять спортом

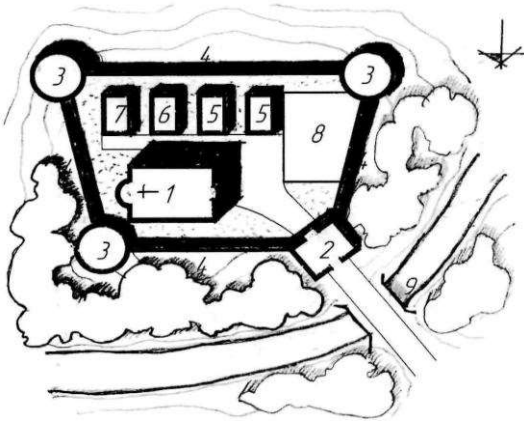


Рис.1. Схема споруд Острозької академії (Острозького замку)



Рис.2. Макет Острозького замку

**Експлікація споруд Острозької академії:** 1) Богоявленський собор; 2) вхідні ворота-башта; 3) оборонні вежі; 4) оборонні стіни; 5) навчальні приміщення; 6) житлові приміщення; 7) господарська споруда; 8) учбово-спортивні майданчики; 9) під'їздний міст.

На стровинній гравюрі показана панорама Острозького замку з ще недобудованим Богоявленським собором (Рис. 3).

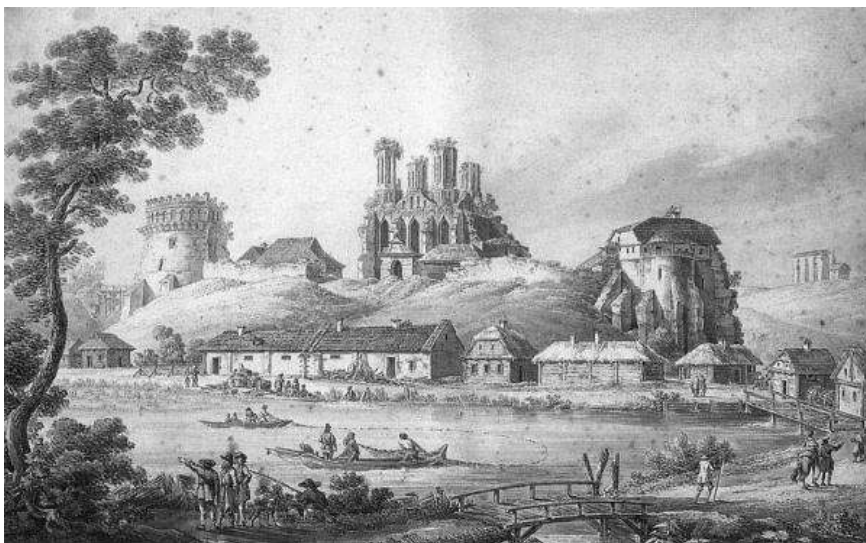


Рис. 3. Панорама Острозького замку

Острозький замок, в стінах якого розташовувалася академія, - унікальний фортифікаційний комплекс, який зберігся до нашого часу. Сьогодні на території Острозького замку розташовано Острозький краєзнавчий музей. В ансамбль замку входять сьогодні чотири основних будівлі: Мурована вежа (Рис. 4), Богоявленський собор (Рис. 5), Кругла вежа (Рис. 6), та Надбрамна башта, яка з 1905 року була переобладнана в дзвінницю (Рис. 7).



Рис.4. Мурована вежа



Рис.5. Богоявленський собор



Рис.6. Кругла вежа

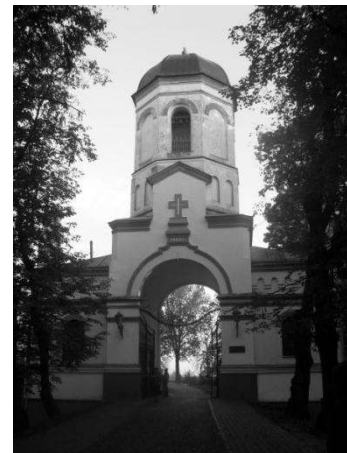


Рис.7. Надбрамна башта

Найдавніша споруда Острозького замку - Мурована вежа, розташована біля південно-східного кута замкового пагорба. Перші камені в її фундамент поклав ще Даниїл Острозький. Це досить рідкісний для українських земель тип середньовічної башти-донжона. Донжон - головна найкраще укріплена башта, яка мала окрім оборонних і житлові функції. Такі башти часто зустрічалися у феодальній середньовічній Європі. Донжон вважався символом неприступності замку. Нижній ярус споруди призначався для зберігання припасів та зброї. Тут же був викопаний глибокий колодезь. Верхня частина башти була перебудована в кінці XIX - початку XX століть. Недалеко від Мурованої вежі споруджено Богоявленський собор, типовий зразок хрестовокупольної системи,

яка була популярна в домонгольській Русі. Церква була інтегрована в оборонну систему міста. Її північну стіну було потовщено до 2.8 м. та з'єднано з фортечними стінами. В нижній її частині були бійниці, у верхній - досить широкий уступ для вартових. Цей собор був відбудований відносно недавно, наприкінці XIX століття на місці зруйнованого храму як точна копія пам'ятки XV століття. Третя пам'ятка Острозького замку - Кругла вежа знаходиться в південно-західному куті комплексу. Цю вежу закінчили споруджувати в кінці XVI століття [4].

Острозька академія припинила своє існування у 1636 році. Проте результати її діяльності не зникли безслідно. Сформований тут тип вищого духовно-гуманітарного освітнього закладу став основою для створення нових вищих шкіл у Києві, а пізніше в Молдавії та Московії. Острозька академія відродилася вже в незалежній Україні в 1994 році і почала свою структурну розбудову. У жовтні 2000 року Острозька академія отримала статус національного університету, а в 2009 році університет отримав статус самоврядного (автономного) дослідницького національного вищого навчального закладу. Сьогодні в Національному університеті "Острозька академія" діє п'ять факультетів та Інститут права ім. І. Малиновського, студенти яких навчаються на шістнадцяти спеціальностях: гуманітарний факультет (богослів'я, релігієзнавство, культурологія, українська філологія, журналістика, літературна творчість); факультет романо-германських мов; економічний факультет; факультет політико-інформаційного менеджменту; міжнародних відносин; Інститут права; Інститут довузівського, заочного та дистанційного навчання.

В архітектурно-планувальному аспекті сучасна Острозька академія представляє собою комплекс будівель духовного, навчального, житлового та спортивно-рекреаційного призначення та має усі ознаки християнського духовно-гуманітарного вищого навчального закладу. На рис. 8 подана світлина студентсько-викладацького храму преподобного Федора Острозького, який розташований на території комплексу та ідентифікує академію не лише як суто навчальний заклад, а передусім як освітню структуру з духовною складовою і вивченням християнських основ світобачення.

На рис. 9-14 зображені головний навчальний корпус Острозької академії, корпус наукової бібліотеки та її інтер'єри, житловий корпус-гуртожиток та спортивні споруди академії.



Рис.8. Студентсько-викладацьких храм



Рис.10. Головний корпус академії



Рис.11. Наукова бібліотека



Рис.12. Інтер'єр бібліотеки



Рис.13. Студентський гуртожиток



Рис.14. Спортивні споруди

Частину будівель, де сьогодні знаходиться Острозька академія, було зведено у другій половині XVIII ст. і вони належали ордену капуцинів. В 1750 році князь Януш Сангушко, ординат Острозький, надав землі за валами Острога при дорозі на Дубно на будівництво капуциньського монастиря. У цьому ж році почалося будівництво. Автором проекту був архітектор Павло Антоні Фонтана. До комплексу монастиря увійшов костел та корпус келій, прибудований до костелу, а також господарські будівлі. Костел (сьогодні студентсько-

викладацька церква усіх християнських конфесій) являє собою кам'яну двоповерхову, трьохнаву базилику з циліндричними склепіннями, увінчану стрімким двосхилим дахом із фронтоном. Перехід від верхнього, вужчого, ярусу до нижнього здійснюється за допомогою плавних вигинів волют. Фронтон прикрашає вікно у вигляді чотирьохпелюсткової квітки. Фасад декоровано між'ярусним карнизом, іконою над центральним входом та вертикальними пілястрами. Згідно опису 1816 року, фасад прикрашали скульптури Св. Франциска Асизького та Св. Антонія Падуанського. Архітектурно-планувальна організація житлового корпусу монастиря коридорна з двостороннім розташуванням келій [7]. Після польського листопадового повстання 1830 року на Волині було ліквідовано ряд католицьких монастирів. У 1832 році було закрито і монастир в Острозі. Будівлі та землі монастиря перейшли у власність уряду. Після появи в Острозі благодійно-освітнього Кирило-Мефодіївського братства у 1865 році було надано дозвіл на передачу йому занедбаних будівель монастиря. В 1865-1867 роках монастир було реставровано, костел перебудували на православну церкву. В будівлях колишнього монастиря вже після Другої світової війни розмістилося педучилище, а з 1956 року - середня школа-інтернат. У 1956 році був споруджений також типовий спальний корпус, а в 1957-1958 роках збудовано новий навчальний корпус.

На архітектурно-планувальну організацію комплексу будівель Острозької академії періоду XVI-XIX вплинули ряд факторів. Перший з них є **оборонний фактор**. Адже саме в стінах Острозького замку-фортеці були розташовані будівлі і храм новозаснованої академії. Другий важливий фактор - **духовний**. Центром і основною домінантою комплексу є Богоявленський собор, довкола якого формується простір навчальних і господарських будівель. Третім фактором є **функціональний фактор**. Саме цей фактор найбільше вплинув на розташування навчальних будівель, житлових корпусів, господарського будинку та майданчика для ігор на свіжому повітрі (прообразу спортивних майданчиків). **Природно-кліматичний фактор** є четвертим важливим фактором, який вплинув на архітектуру окремих будівель Острозької академії (форми дахів, товщини стін, розміри вікон). П'ятий фактор - **конструктивний**, вплинув на використання місцевих будівельних матеріалів таких, як камінь, дерево, дахівка, гонт та традиційних для даної місцевості конструктивних схем в храмобудуванні, житловому та цивільному будівництві. І останній, шостий фактор - це **фактор архітектурно-естетичних українських традицій**, який суттєво вплинув на планувальну організацію та стилізацію архітектурного образу храму, навчальних, житлових та господарських будівель Острозької академії.



Впродовж подальшої розбудови, перебудови та реконструкції будівель Острозької академії усі фактори окрім першого, оборонного, суттєво впливали на архітектурно-планувальну організацію та естетичну стилізацію першого українського духовно-гуманітарного вищого навчального закладу.

**Висновок.** Дослідження архітектури комплексу будівель Острозької академії в період з XVI століття і до наших днів дозволяє віднести цей перший в Україні вищий освітній заклад до *духовно-гуманітарного* типу вищих навчальних закладів. Адже за всіма ознаками як навчального процесу, так і функціонального призначення будівель академії духовна освіта була завжди нерозривно пов'язана з освітою гуманітарною, а також з вивченням природничих наук. Такий симбіоз духовних і матеріальних знань ставав міцним фундаментом і основою подальшого професійного життя випускників Острозької академії, виховував справжніх християн і патріотів своєї держави.

#### Література

1. Рожко В. Духовні православні освітні заклади Волині X-XX ст. Луцьк, 2002.-С. 81 - 54.
2. Головач І., Маринович М., Ясіновський А. Ідентичність і місія Українського Католицького Університету // Збірник доповідей УКУ.- Львів, 2012,- С. 33 - 39.
3. Проскураков В. І., Стоцько Р. З. Генеза духовної освіти в Україні та формування основних типів віро духовних освітніх закладів // Збірник наукових праць - Випуск № 5-Одеса ОГАСА, 2004.- С. 206 - 210.
4. Проскураков В. І., Стоцько Р. З. Архітектурно-планувальна організація комплексу будівель Львівської Духовної Семінарії 1783 - 1945 р.р. // Збірник наукових праць. - Випуск № 1 - 2, - Харків ХДАДМ - 2004,- С. 157 - 160.
5. Гнідець Р. Генеза структури бань в архітектурі українських церков // Вісник держ. Ун-ту „Львівська політехніка”: архітектура. - Львів, 1998. - № 58. - С. 135.
6. Відкриття нового освітнього центру УКУ // Збірник доповідей, промов і дискусій УКУ. - Львів, 2013, - С. 35 - 40.
7. Галишич Р. Українська церковна архітектура і монументально – декоративне мистецтво зарубіжжя. Львів, 2002. - с. 152 - 196.
8. Промова о. д-ра Богдана Праха на відкритті навчального корпусу УКУ на вул.Стрийській, 29// Збірник доповідей, промов і дискусій УКУ.- Львів, 2013, - С. 27 - 30.

## Аннотація

В статті показані і проаналізовані особливості архітектури комплексу споруд Острожської академії періоду XVI – XX століть в контексті становлення і розвитку духовно-гуманитарного освіти в Україні і визначені основні фактори, найбільш впливові на формування архітектури духовних, навчальних, житлових, спортивних і господарських споруд академії.

Ключевые слова: духовне освіта, гуманітарне освіта, храм, сакральна архітектура, вищі навчальні заклади, академія.

## Abstract

The article shows the analysis of architecture and buildings Ostrovska Academy period XVI-XX centuries and spiritual development and humanitarian education in Ukraine. Showing the main factors that influence the formation of religious architecture, education, housing, sports and outbuildings Academy.

Keywords: spiritual education, humanities, temple, sacred architecture, universities and academies.

УДК 725:7.017.4:632.271.33

**М. О. Руденко**

*аспірант кафедри дизайну архітектурного середовища  
Полтавський національний технічний університет імені*

*Юрія Кондратюка*

**Є. О. Івченко**

*архітектор, дизайнер*

## **КОЛІРНЕ ТА ФАКТУРНЕ ВИРІШЕННЯ ФАСАДІВ ГРОМАДСЬКИХ БУДИНКІВ, СФОРМОВАНИХ НА ТЕРИТОРІЇ РЕКУЛЬТИВОВАНИХ КАР'ЄРІВ**

Анотація: у даній статті розглядаються особливості колірної і фактурної вирішень щодо застосування їх до архітектури громадських будинків і споруд, запроєктованих в умовах складного рельєфу на території відновлених кар'єрів. Колір та фактура розглядаються як стійкі семантичні структури, здатні впливати на психофізіологічний стан людини.

У статті проаналізовано зарубіжний досвід підбору колірних та фактурних рішень фасадів будівель, запроєктованих на території рекультивованих кар'єрів. В результаті досліджень були визначені основні тенденції колористичних та фактурних рішень, що застосовуються для фасадів будівель,